

Sta ha visto volentieri l' uno et l' altro et fatto carezze et demonstration grande a fra Joanni et ha parlatogli molto dimesticamente sopra le cose di Martino et altre et poi ha fatto provederli per le spese et tutto et spero ritornerà presto et contentissimo.

È stato testimonio locupletissimo della fatiche et virtù di N. S. et meriti vostri a S. Sta, la qual ho visto pigliarne grandissimo piacere. . . Da Roma alli XVII d' Ottobre 1521. (tenuta fino alli 22).

128.

Vicecancellarius Aleandro.
(Nuntiat. German. L. 92.)
(27. Octobris 1521.)

Havemo una vostra di XIII del passato¹⁾ col libro impiissimo quale per la congettura che ne scrivete et altri argumimenti che omai più volte ha dimostrato di se stesso, et fra li altri che erano in quella polizza mandata dal Nuntio di Spagna alli nostri in Roma, che vi se ne drizzò copia, crediamo come voi che sia sua farina. Speriamo in Dio che in ultima et lui et li altri simili se accorgeranno della loro malignità et tardi se pentiranno. Voi seguite con prudentia studio et patientia et usate li rimedii et medicine secondo el morbo, et quanto più si può ma con mansuetudine cerchi redurli et reparare; sete in fatto, et meglio che tutti conoscete quanto si convenga. La presentia vostra è pur anche cosi necessaria; però non è anche da lassare le cose cosi nè tornarvene a N. S. et a noi; attenta la importanza della impresa che havete sete molto più caro là per adesso, si ben quanto all'animo nostro vi vorremo sempre appresso.

Per il Cocleo siamo per far ogni cosa, et certo N. S. gli ha messo affetto grande et noi molto lo amamo; faremo intendere da messer Andrea et dal Questemberg quali secondo noi sono stati negligenti in questa cosa et non si lasserà che fare

¹⁾ Vere haec epistola respondit epistolae datae die Decimateria Octobris. Dicendum ergo potius *del presente*.

acciò conosca che di lui si tiene quel conto si deve per la bontà et virtù sua; tenetelo intanto ben edificato et bene valete. Ex castris pontificiis et Caesareis apud oppidum Hostenianum agri Brixiensis, XXVII Octobris MDXXI.

129.

Adrianus VI. Archiduci Ferdinando Austriae Sacri Romani Imperii gubernatori.

(Leonis X. et Clem. VII. minutes brevium Arm. XLIV. Nr. 8. fol. 70.)
(Circa finem anni 1522.)

Relatum est nobis cum summa molestia nostra et dignorum fide testimonio egre cognovimus: ymo exemplo litterarum cuiusdam Ulrici Hunten, quas hic accludi mandavimus et in Germania publicavit, vidimus, ex quibus se simulans causam suam contemplatione divinae iustitiae fundasse, viros primum bellatores ac omnes secum vocat concitatque ut contra Fratres ordinis praedicatorum et eis auxiliantes quos suos hostes appellat, omnibusque viribus suis agant, bona capiant eique auxilia contra eosdem paebeant, magno detramento fidei Christi quam labefactare, ymo tanquam leo rugiens opprimere conatur, ac maximo periculo invalescentis lutheranae haeresis intendendi cum fidelibus Christi veritatem verbi Dei audire non detur. Fili dilecte, novit nobilitas tua religiosa Deum omnipotentem Christum filium suum pro humano genere redimendo in hunc mundum misisse, imperium coeli et terrae ei dedisse, Christumque redemptorem fidem ipsam novo et aeterno testamento suo constituisse, ecclesiam suam super persona sua edificasse, Petrum vicarium suum totius Ecclesiae pastorem in terris, reliquosque apostolos fidei suea ministros Evangelii praedicatores per universum mundum declarasse. Nostri etiam Petrum Ecclesiae pastorem et apostolos ipsos in quibus Ecclesia ipsa et Christus fuit fidem ipsam in orbe praedicantes plerosque viros ubique qui evangelium creaturas docerent substituisse et universum pene mundum ad Christum ac ad veritatem convertisse; Romanos vero pontifices Petri successores Christi quoque vicarios, sanctamque Ecclesiam in quibus fides ipsa ymo Christus fuit et est, cursu temporum et opportunitate re-

quirente, plerasque religiones et ordines exemplaritate, sanctimonia ac hominum doctrina praestantes elegisse ac substituisse qui Christi nomen in orbis partes praedicarent, evangelium docerent, erroribus et declinantibus occurrerent, inter quos celeber ordo Praedicatorum est, qui religiosis viris singulari doctrina admodum floruit ac floret, titulo Praedicatorum merito decoratus quoniam inter caeteros ordines pondus veritatem indagandi, illam praedicandi, errantes instruendi, docendi, dolo vero et infidelitate insidiantibus resistendi, illos inquirendi, castigandi eisdem fratribus ab Ecclesia Dei Sancta creditum fuit ne christianae veritatis interpretatio iniquorum malicia in contrarios et haereticos sensus converteretur.

Quod autem Ulricus Huuten aut alii forte iniquitatis filii Martini Lutheri haeresiariae sequaces animos hominum ac arma contra eosdem fratres suscitant et impellant nosce potest nobilitas tua, concitationes adversus praedicatorum fratres factas, contra Petri et apostolorum ymo contra Christi nuncios et contra ipsum Christum pro quo Petrus et Apostoli fuerunt et pro quo Romanus Pontifex et sancta Romana ecclesia in terris est, a quibus fratres ipsi mittuntur fieri ac fuisse factas; nec secus haec nunc ab Ulrico in Germania geruntur, quae contra eosdem fratres aut alios Christum et eius Evangelium in Turcas praedicare volentes omnes expulsos vel trucidatos et facta fuisse et fieri quotidie cognoscimus. Quibus rebus factum est ut populi rudes evangelium Christi recte audire nequeentes adjuncta licentia libidinis a Christo se se separaverint ac spurcissimum et infelicem Mahumethum pro Deo colant adorent, tot exercituum animarum in Asia, Africa et Europae parte perditione et tanto fidei Christi detrimento eadem Maumethana mens (licet diversimode) in impiissimis Ulrici conatibus est nunc, qui personas et bona fratrum praedicatorum pro Ecclesia Dei sancta pro ipso Christo evangelizantium populis diripenda tradit ut escha avaritiae et rerum novarum quibus populi oblectantur illos commoveat incitetur, et deficientibus in illa Germaniae parte ipsis doctissimis et fidibus viris pro nobis et hac sancta Sede, pro Christo evangelizantibus et impietati iniquorum resistantibus, Ulricus ipse populos (qui plurimi ubique rudes sunt) a sanctionibus Ecclesiae Dei et ab ipso Christo separat et laqueis diaboli liget, Germaniam fidei propugnaticem persecutricem faciat, ex fidelissima Christi

infidelem reddat, animas perdat, sicut Maumethus tot provincias et quasi mundum a Christo separavit, cum daemonibus ligavit. Quamobrem dilecti fili nos quibus Dominus noster gregis sui curam ne corruptatur et pereat credere dignatus est, nobilitatem tuam hortamur in Domino et per viscera misericordiae Salvatoris nostri obsecramus atque obtestamur, ut pro tua virtute, pro tua in christianam religionem pietate, pro que tuo quo charissimi in Christo filii nostri Caroli Romanorum Regis in Imperatore electi, Sedis Apostolicae advocati, teneris officio, hanc curam quam tanti vides esse momenti cunctis tuis curis una cum cura contra immanissimum Turcarum tyrannum anteponendam ducas; huicque in religione christiana impendi calamatitati, imminenti incendio ac Germaniae in toto orbe ignominiae mentem, cogitationes, auctoritatem et vires tuas convertas, illis omni studio et diligentia invigiles occasras. Itaque si Ulricus et sequaces sponte sua et monitionibus tuis ad cor, ad Christum, ad nos et hanc Sanctam Sedem pro eo vices gerentes quum nullum mortem peccatoris sed ut convertatur et vivat, reverti, veritatem agnoscere noluerint, aut nostros ymo Christi nuncios Ordinis praedicatorum fratres ad praedicandum aut evangelium docendum, veritatem aperientam, erroribus et haeresis resistendum missos in persona vel bonis palam aut clam quomodolibet iniuriis aut damnis afficere, bellatores aut alios contra eosdem concitare perseveraverint, eosdem tanquam Christi persecutores adeo comprimas ut tandem metu poenae a Diaboli laqueis resipiscant neque fideles Christi ulterius molestare possint. Jubet enim Dominus impleri facies eorum ignominia et ad Deum converti.

Dolet orthodoxa fides Redemptoris morte in cruce constituta Apostolos suos in Germania benigne ac catholice recipi consuetos persecutionibus nunc et opprobriis affici, ab illa expelli; Nos autem pro ea qua te dilectione prosequimur et ex omnipotentis Dei nostraque et huius Sanctae Sedis parte Nobilitatem tuam ex abundantia charitatis requirimus ac rogamus ut praedicatorum fratribus Ecclesiae Dei Sanctae et Christi nuncis missis tua benevolentia faveas, eos adiuves et adeo protegas ac conserves ut nostras et huius Sanctae Sedis sanctiones quae Dei mandata sunt, et Christi Evangelium creaturis Germaniae tute ubique praedicare, docere, Ulrici et sequacium errores abolere possint, ut talis impietas et contra

Christi nuncios persecutio suscitata, te duce et auctore extinguitur et eliminetur, ut tua nostraque communis Germaniae secundum carnem patria in suum splendorem tituli propugnationis Christi fidei in toto orbe restituatur, ut te vocem Domini nostramque et huius Sanctae Sedis audivisse tuoque officio (quo Christo teneris) tuae virtuti, tuo et Germaniae decori nostraeque expectationi et religioni christiana promptissime (quemadmodum tale incendium exigit) ac astricis es, cum Dei ac benedictione nostra consuluisse, remedia adhibuisse, ac talia indicia pro Christo et eius fide, pro universi salute, nostra quoque intercessione praestitisse cognoscamus et omnes intelligent, et quemadmodum charissimum in Christo filium nostrum Carolum Romanorum Regem in Imperatorem electum, in novissimo conventu Wormatiae ex suo Ecclesiae Dei advocationis officio quo tu nunc in Germania pro Maiestate sua fungeris, contra iniquitatis filium Martinum Lutherum haeresiarcham tantorum malorum caput catholice fecisse meministi, Salvatore nostro, apud quem nullum bonum sine praemio est, quem tibi in cunctis propicium reddes te cunctosque gressus tuos gloria ac salute tua ob tale meritum tuum sua gratia benigne prosequatur.

130.

Epist. Lunni de Veltheim.

(Acta Wormas. fol. 211.)

(1. Augusti 1523.)

S. D. Pervenit ad nos nuper dum Hallis ageremus, Rev. Pater, exemplum litterarum quarundam ad instar Brevis apostolici, ut appellant, ad illustrem Fridericum Saxoniae Regulum, Misnae atque Thyringiae principem a S. D. N. Hadriano VI Pont. Max. demissum, quod nostro iudicio satis accurate docteque conscriptum fuerat; verum Romanae Curiae stilum redolebat minime. Quae res revera non parum nobis, qui tum simul eramus et Curia nutriti romana et gemina Saxoniae progenati, stuporis atque meroris attulerat. Stuporis inquam; vehementer namque addubitatum est ut vel litterae illae adulterinae pro legitimis nobis offerentur, vel quod Romana Curia praeter morem in hoc negotio commutarit stilum. Oramus

igitur ut si a Sancta illa Sede Apostolica emanarint, P. T. nos quamprimum certiores reddat. Meroris autem nostri causam longiori serie pertractandam opere pretium duximus. Primum quod S. D. N., tum sacer Cardinalium cetus, tum omnes qui Cancellarie, Camerae et Secretariae Romanae praesunt, (sicut nunc apud bonam Germaniae meae partem in quoscumque impune debachari licitum est) tyrannidi et inscitiae arguntur. Deinde quod Breve istud Germanos ac veros Saxones, qui tamen hoc lutherano toxico omnes fere immunes atque alieni sunt, condemnat. Absit tamen procul a nobis pium ac innocentem Pontificem atque Christi vicarium iustitiae polluere. Credimus equidem si hae litterae verae integraeque fuerint et titulum et nomen ducis quod insontes culparit Sanctitati sue imposuisse; quandoquidem nostra hac tempestate id periculosisimum et Sanctitati sue indignissimum putamus, nolim communem illam communis nostrae patrie calamitatem P. T. latere quod miseriae huic vel errori potius poterit consulere. Periculosisimum dixi, quoniam omnia pene Germania ad fontes usque Rheni et Histri etiam lutherana hac factione corrupta est. Sola Saxonia fluctuat; maior tamen pars et principum et plebis sectam illam aversatur et spernit, imo, quod rarissime apud alios Germanos auditum est, multos Lutheranos ob istam vesaniam omnibus fortunae bonis spoliavit, plerosque exilio et carcere multavit. Postquam autem viderint se insontes atque absque culpa damnari, possent etiam contra animi sententiam obruti affectibus a recto tramite dilabi et iusta ira complecti id quod temporum iniquitas et licenciosa suader libertas. Nec egre ferat obsecro. P. T. ineptas nostras, nam S. D. N. et Curiae Romanae precipuus amor periculorum patrie meror et indignatio me silere non sinunt, coguntque me rem Saxoniam altius repetere. Damnetur licet regulus ille Saxoniae et omnes qui factioni huic adstipulantur, attamen Saxonum populum qui nec quippiam cum illo subditisque suis commertii habet detur venia oporteat; qui insontes sunt manent illae, et ab infamia illa immunes. Praeterea principes illi Misnae et Thyringiae alias illustrissimi nihil possident in Saxonia praeter arces quasdam et oppida duo Wittembergum scilicet et Oeckbergum quae tantae prope sunt ditionis quantae apud Italos Sutrinæ et Nepentis, quae ayo eorum eius nominis Friderico fe. re. Sigismundus Imperator cum titulo illo Saxonico

ante centum ac quindecim, ni fallor, annos donaverat, quas praeterea in effluxo illo tempore ad mores et linguam Misnensium, nam moribus et lingua Saxonia et Misna inter se multum variant, illexerunt. Vera autem Saxonia et qui linguam Saxoniam et mores profitentur, non minor est Italia quae suos habet principes tum ecclesiasticos tum prophanos, Ecclesias metropolitanas duas, cathedrales quindecim, Marchionem unum, duces praeter illos qui, ut dixi, titulo illo saltē condonati sunt, octo, principes duos, comites et barones multos, civitates munitissimas, qui omnes Romano Imperio, non Ducis Saxoniae parent. Nec quisquam eorum principum nobilitate et populo principatusque ducibus Saxonie, Marchionibus Misnae et Thuringiae cedit aut inferior est, omnes tamen sacrosanctae Sedi Apostolicae obedientissimi filii, indigni quidem propter enormem indulgentiam et litentiosam libertatem, quam Duces illi Saxonie ab uno latere Misnensibus et Thuringis suis indulgent, contumeliam pati et infamiam, quorum olim statum, originem, conditiones, mores, prounitas omnes nisi epistola in librum abiret, enarrare facile possem. Sed quia sacrosantae Sedi deditissimi et huic lutherane sectae invisi dictas literas non aequo aspiciunt oculo, et ut fert natura, zelosi, in moeroem vacillantes et in iram concitantur, alitque facem vitulus monstruos nuper Romae depictus et huc delatus, cui praeterea Saxoniae nomen adiunxit pictor, quem in Misna natus sit addidit, et nescio quae vana in infamiam Saxonie carmina, quibus omnibus Lutherani contra Sanctam Sedem et S. D. N. pro consuetudine, abutuntur ut Saxones in suas partes protrahant. Sic ille populus vafer atque solers hos benefitiis attrahit, alias odio avocat, alias bonis adversariorum inescat, alias libertate donat, alias denique voluptate demulcet, ut difficile sit illis etiam saxa resistere. Sed petra iustitiae Saxones suos, qui a Saxo nomen accepere, miserebitur et tutabit. Paternitas tua ne innoxius populus ultra damnum curabit; ego Deo adiuvante efficiam ut Saxonia fides, obedientia, zelus, charitas in Christum et Sanctam Sedem perspicacissima cognoscatur. Valeat Paternitas Tua et sui Lunni aliquando recordetur et commendatum habeat. Ex Norneburgst in penetralibus Saxonie Anno MDXXIII Kalend. Augsti.

P. T.

Lunnus de Veilhem D., Praepositus Hildesemensis.

Gustavus Rex Sueciae Adriano VI.¹⁾

(Arch. secr. Arm. IV. Capsa 2. N. 13.)

(10. Septembris 1523.)

Devota pedum oscula beatorum. Beatissime pater. Gratissimus erat nobis et universo populo nobis subiecto adventus reverendi patris domini Joannis Magni Gothi Legati et Commissarii sancti tatis vestrae ad nos in variis et arduis christiane religionis negotiis destinati, cui in omnibus votis sanctitatis V. quantum turbacio horum temporum sinebat annuum; sed vehementer doluimus quod periclitantem statum Ecclesie Suecane ad integrum restituere nequiverit, obstante pie intentioni eius longa vacillatione chatedralium ecclesiarum que ad plures annos per terras nostras sine Episcoporum solatio fluctuaverant et adhuc miserabiliter fluctuant, quibus sic desolatis non videmus efficacem modum quo defectibus in Ecclesia Christi emergentibus plene occuratur. Videtur nobis quod ante omnia et quamtocius Episcopi per Regna nostra a S. V. restituantur; quod postquam Rome factum fuerit et prefatus Commissarius Sanctitatis Vestre ad nos denuo cum plena auctoritate Sedis Apostolice redicerit, tunc ad eam informationem efficacius assisteretur ecclesiastice auctoritati et fidei christiane in omnibus illis negociis que iam Sanctitas V. per ipsum nobis commendaverat. In primis errores et perversas doctrinas Ecclesiarum Christi turbatrices iuxta Episcoporum consilia expellemus; deinde cogitabimus de meliori consilio quo schismatici moscovite nostro regno vicini ad unitatem Ecclesiae convertantur, terraque Lapponie Nostrí Regni Suecie partem ab ydolatria ad Christianam Ecclesiam restitui faciemus. Nec omittere volumus quin aliquid auxilií contra Turci potentiam per subiectos nobis po-

¹⁾ Gustavus Erikson Wasa, patria liberata a dominacione Danorum, animo conceperat religionem sui regni immutare et lutherane novitatis dogmatibus, sicut instrumento ad clerum et ecclesiam expoliandam, uti. Sub protectione regia permisit Olae Petri et aliis occulis lutheranis novam doctrinam praedicare. Eodem tempore Joanni Magno Pontificis legato et Gustavo Braskio episcopo promittebat defensionem et tutelam catholicæ ecclesiae. Ipsius duplicatis novum hoc documentum edimus quo Pontificis auctoritatem luculentissime recognoscitur a rege.

pulus conferre faciamus. Dummodo liberalitatem Sedis Apostolice in nostris votis que idem Commissarius ad Sedem Apostolicam defert experiamur. Qui etiam nos ex parte Sanctitatis vestre monuit quod curam ecclesiastice libertatis agere vellemus. Novit Deus quantum in ea parte laboravimus, quot bellicos sudores contra atrocissimum Ecclesie hostem Christernum Dacie regem sustinuimus, quem tandem Deo assistente devicimus et a regni Aquilonaribus deieciimus. Nam sicut nunc ita etiam a principio regni nostri non minus Ecclesie quam corone rationem habuimus, parati prius mortem sustinuisse quam occiso Reverendissimorum Episcoporum ac aliorum Ecclesiae prelatorum per eundem Dacie regem patrata inulta mansisset. Et quia libertatem Ecclesie tot periculis peperimus eam nequaquam infringi patiemur, dummodo Sedes Apostolica tales episcopos per terras nostras ordinaverit qui suis limitibus contenti pacem et concordiam inter subditos nostros procurent et servent; fuerant enim superioribus annis (quod dolenter referrimus) nonnulli Episcopi nobiscum qui magis ad patrie perturbationem quam ad conservacionem christiane religionis constituti videbantur, ob quorum temeritatem tam ecclesiastica dignitas quam secularis potestas in summas calamitates ceciderat. Quibus periculis non dubitamus quin Beatus Vesta quam omnes et re et nomine sanctissimam predican occurtere velit, constituendo nobis episcopos qui ita ecclesie libertatem defendant quod corone regie in nullo noceant; quod non ideo petimus quasi vellemus tollere liberam episcoporum ordinationem a Sanctitate vestra que iam sanctissimis suis moribus Ecclesiam Christi ut percepimus reformat, sed ut firmam amicitiam que hac tempestate inter viros ecclesiasticos ac seculares valde necessaria est, connectamus. Qui vero nobis grati et Ecclesie utiles erunt satis ostendimus prefato domino Johanni Gotho S. V. legato, cui in omnibus nostris negotiis et vacationibus Ecclesiarum eam fidem apud Sanctam Sedem Apostolicam dari petimus que nobis apud eam agentibus prestaretur. Is enim totam mentem nostram circa bonam reformationem Ecclesiae Aquilonaris perceperat, tantumque fidei apud eius industriam reponimus quod ipsius moderationi totum pondus reformande Ecclesie per terras nostras a S. V. committi vellemus, firmiter nobis suadentes quod per eum religio christiana incrementum felix suscipiat et S. Sedis

Apostolice auctoritas in perpetua gloria conservaretur, quem etiam non secus ac personam nostram Sanctitati vestre commendamus. Que diu et felicissime maneat. Datum in civitate nostra Regia Stocholmen. Anno domini MDXXIII, X die mensis Septembris, nostro sub sigillo

Gustavus Dei gratia Suecorum
et gothorum Rex.
Foris: Sme Dno Nro Pape.

De mandato serm d. n. Regis
Andrea, secretarius.

132.

Erasmus Roterodamus Card. Campeggio.

(Acta Wormac. fol. 191.)

S. P. R^{me} Domine. Ad licteras R. D. E. quas una cum Pacaei nostri lictoris accepi, per morbum non licuit respondere, nisi quod tum paucia dictavi famulo ad Pacaeum, quae tibi si commodum esset communicaret. Animus istum tam amicus, et candidum ego, ut debeo, exoscular unice, daboque operam, ut illi pro viribus respondeant. Unam epistolae tuae particularam non satis intelligebam, in qua scribis me scire, quid isthic ageretur, Paulo post ex Noremberga missae sunt ad me novae *stunicae* conclusiones: et praeter has promittit tres libellos, quos vetitus aedere vestra et Pontificis Adriani auctoritate. De hoc suspicor sensisse tuam epistolam, demirer homini audaciam. Exorsus erat hanc fabulam sub Leone, nec profecit. Rursus eo mortuo, quum rediret ad veterem fabulam, vetitus iterum atque iterum aedicto vestro, furtim emisit unum atque alterum libellum: Rursus apud Adrianum VI egit, ut licet aedere treis illos libellos, in quibus declaravit quantum possit insanis conviciis; ille pernegavit, nunc in interregno, vobis de novo Pontifice satagentibus, emisit suas conclusiones plane sycophanticas. De quibus plane dubito an sint Stunicae. Suspicer esse alicuius lutherani, qui vel voluerit me in partes suas pertrahere, vel ulcisci, in nullum nisi magis fremunt, quam in me, cui uni imputant, quod non plane triumphant quamquam nondum abiecerunt spem victoriae. Quod si Stunicae sunt, non miror, quum illo in Sua Hispania semper habitus sit pro fatuo, et libri hominis satis declarent eum non esse

sani capitum, nec sine causa in clypeo gestare canetam. Magis in illis desidero vel aequitatem, vel prudentiam, quam ut, qui hominem ad ista instigant. Primum quid iniquius, qui tot meis lucubrationibus profui studiis publicis, qui nec magnorum Principum sollicitationibus, nec ullis eruditorum illecebris nec ini micorum odii potui vel pertrahi, vel pellici ad foedus Lutheri, sed omnibus et commodis, et incommodis contemptis perstitti in synceritate mea, non sine capitum mei periculo, nunc dedar odii privatis paucorum hominum, et qui hic proscindor virulentissimis libellis lutheranorum, isthic manifestissima calumnia circumferar lutheranus? Deinde quam inutile ad causam, quam moliuntur, si persuadent me sentire cum Lutheru, plures erunt, qui libentius cum eo sentient. Romae Stunica blaterat me esse lutheranum. At tot lutheranae cohortes, et complices lutheri epistolae reclamant. Quarum unam mitto ipsius manu scriptam. Nulla re mihi videbar beatior, quam amicitiis eruditorum, in quibus conquiscebam, quorumque plerique favent Lutheru, tametsi quidam dissimulant. Hos nunc aut habeo palam hostes, sic ut furiosis libellis in me debachentur, aut insynceros amicos. Non me poenitet huius animi, malum vel vita iacturam facere, quam adiungi factioni. Non scripsi in Lutheru; imo multa scripsi, quae res illos habet pessime. Nec interim nihil egri, mihi crede, multos sanavi iam addictos isti foederi; multos revocavi ne accederent, multos moderatus sum ne nimium accederent. Neminem quidem conieci in vincula, sed plus efficit qui medetur animo, quam qui corpus affligit. Coeterum quo minus adhuc totis voluminibus impetrerim Lutherum, illud potissimum in causa fuit, quod plane perspicarem me nihil aliud profecturum, quam ut tumultum hunc renovarem. Et tamen quoniam urgent Principes, praesertim Rex Angliae, aedam librum adversos illum de libero arbitrio, non quod confidam id profuturum, sed ut declarerim Principibus esse verum, quod mihi noluerunt credere. Mea valetudo talis est, ut quotidie parem me in illum supremum diem. Quominus velim admittere quod Christum offendat vestra aequitas, atque huius Pontificis ab omnibus praedicta prudentia, mihi bonam spem facit, vos nihil odiosius in me decreturos. Quod si fieret, eadem opera et Lutheranae factioni rem longe gratissimam faciet, ac pluribus summatis viris longe molestissimam, quos mihi meis studiis devinxii favore

non exhibito. Quorum est noster Carolus, et in huius aula multi, Rex Angliae, Archiepiscopus Cantuariensis, ut ne commemorem tot Principes, tot Episcopos, tot eruditos, et honestos viros non solum in Anglia, Flandria, et Gallia, Germania que, verum etiam in Hungaria, et Polonia, qui vel se putant debere multum laboribus meis, vel certe me de publicis studiis benemeritum esse. Horum animos discruciaret, si licet quibusdam, qui privato ducuntur odio, perficere quod iampridem moliuntur. Et ego illorum dolore magis dolerem quam meo. Multa scripsi sed saeculo tranquillo, quod si suspicatis fuisset hoc saeculum exorturum, longe aliter scripsisse multa, aut non scripisset. Certe in hoc rerum tumultu sanctissime me gessi, et gesturus sum usque ad mortem. Nullus haereticus, aut schismaticus meis opibus adiuvabitur. Ad Stunicae calumnias verius quam conclusiones strictim respondi. Talis Rabula multum odii conflabit Sedi Romanae suis sycophanticis libellis, quibus nulli magis applaudunt, quam valde lutherani. Si quid inveniretur in libris meis, quos multos aedidi, scriptum incautius, poteram secretis literis admoneri, monitus libenter mutarem. Nunc paratur quarta novi testamenti auditio; homo sum, errare possum, tametsi sedulo caveo, ne quid sit in libris meis, quod vel seditionem moveat, vel aberret a synceritate doctrinae christiana. Excluditur nunc Paraphrasis in acta Apostolorum, eam dedicatus eram Card. Angliae, qui nuper ad me scripsit amantissime, subsignificans per secretarium se tale quiddam cupere, sed magis libuit dicare Clementi VII. Quem Pacaeus mihi mire depinxit in suis ad me literis, significans etiam illud, quo favore esset in me. Adnitar ne videatur omnino favisse homini ingrato. Caesar me revocat in Brabantiam: Rex Galliae in suam Galliam magnis promissis invitat. Adrianus me saepe invitabat Romanum. Sed vereor ne Rex calculus me transmittat in coelestem patriam. Quod si praeter sperni accidentem valetudo firmior, nusquam malum animulam ponere, quam Romae. Nam Germaniae me iampridem taedet, ubi nec satis tuto vivo propter lutheranos, qui neminem peius oderunt, quam Erasmus. Cum Gallo bellat Caesar, cui iuratus sum Consiliarius; in Flandria tumultuatur bellis. R. D. T. incolumen ac valentem servet Christus Opt. Max.

E. R. D. addictissimus **Erasmus Roterodamus.**

133.
Martinus Luther Conrado.
(Acta Wormae. 193.)
(1. Octobris 1523.)

Gratia et pax in Domino. Tu potius optime Conrade pro me ora, quanto nunc tu maiore ocio donatus es, et pietate me superas; opto sane, et oro dominum Jesum, ut tibi quod petis linguae donum impatiat in laudem gratiae suea. Coeterum quod scribis ne iriter in Erasmus, ante imprestatum est quam rogasti. Evidem Huttenum nollem expostulasse, multo minus Erasmus abstersisse; si hoc est spongia abstergere, rogo quid est maledicere et convitari? prorsus frustra sperat Erasmus sua rhetorica sic omnibus ingeniis abuti, quasi nemo sit, imo quasi pauci sint, qui sentiant, quid alat Erasmus. Sic pro se scribit Erasmus, optabilis est ut contra se scribat. Incredibilem nisi et nominis, et autoritatis iacturam fecit hoc libro, ut me plane hominis misereat, qui ad causam nunquam accedit, et sic in via amicorum iam secundo sevit, quem in verum hostem fuerit tam lenis et ipse alias omnes in maledicendo etiam inimicis, sic dehortatur, ac valde detestatur. Ego semper causam expectavi cur ageret. In mores facile est rhetorici. Porro edita est et mea epistola de Erasio privativi scripta. Deinde alia ad Fabritium, quod me vehementer male habet, quamquam nullius verbi me pudeat, si palam sit defendendum; piget tamen publica fieri per importunos istos (nescio quomodo vocem) delatores, quae privatis amiculis scribuntur; porro mihi Erasmi scriptis sicut nihil nocet, si aduersetur, ita nihil magis confidam, si patrocinetur. Ego habeo qui iam defendat, etiam si totus mundus in me solum insaniat; id quod Erasmus in me vocat pervicaciam asserendi, sed qui video hominem esse tam longe ab intellectu Christianarum rerum (quod hactenus non putaram, etsi aliquando suspicarer) facile patiar, ut me vocet quocumque volet nomine, donec causam attingat: propositum est omnium mihi, neque vitam, neque mores velle tueri, sed solam causam, lacerent me, moresque meos, quicumque velint, sicut hactenus feci, imo illis plane vitam ipsam in corpore deboeo, et magnam partem fiduciae fretus mei, qui mihi

atrocissime maledicunt ac traducunt, tantum abest ut vellem Erasmi glorie aut nominis vehi. Meror est mihi et timor in laudibus mei, gaudium vero et securitas in maledictis et blasphemis. Si haec sunt Erasmo mirabilia, nihil mirer, disscat Christum, et malefaciat humanae prudentiae, et verum sentiet esse quod dico. Dominus illum iuvet: eum etiam alium faciat virum ex Erasmo, et omnes nos simul servet, et augeat; hoc opto ex animo, quantum donatur optare. Vale mi Conrade, et Erasmus, si patitur, saluta nomine meo; nihil in me est asperi, sed verae misericordiae, quam si contemnit, et magis forte sperat, quae ipse cogitat, libens perdidero et hoc votum. Wittembergae prima Octobris 1523.

Tuus Martinus Luther.

134.
Card. Moguntinus Clementi VII.
(Epist. principiū II. 115.)
(9. Decembris 1523.)

Orbis Christiani calamitatem post fe. re. Adriani VI pontificis maximi fata ac Reverendissimorum dominorum meorum S. R. E. Cardinalium in novi Romani Pontificis electione diuturnam moram ac procrastinationem, dolenter mecum subinde animo revolvens, quantumque in nuper expugnata captaque insula Rodo perfidissimo Christiani nominis hosti Turcharum tyranno virium accesserit, et miseris christicolis mutuis in sese versis armis et iugibus conflicationibus iacture et incommodi illatum sit, et denique quam a nobis ipsis perniciosissimis novitatisbus luthereanisque heresibus non minus infelicer ac crudeliter anime quam a perfido hoste Thurea christianorum corpora perdantur iugulenturque perpendens, Beatitudinem V. a Deo optimo maximo mortalibus Pontifice prestandum ardentissimis votis postulandum duxi, ratus ita complorare christiane reipublice a superis consultum iri, darique pro magnitudine animi vestri ac incredibili rerum gerendarum dexteritate ac prudentissimo iudicio virtutis sue illustrande materiam si maximus ac fortissimus vir et pontificatu dignissimus periculosissimus et gravissimis rebus quibus orbis universus est implicitus obiceret. Dum hec meditor et iam iam mora ipsa in eligendo

novo pontifice mihi quam molesta esse cepisset, ecce afferatur nuncius quo nullus unquam allatus vel optatior vel iucundior quo Beatitudinem vestram pontificem creatum ac declaratum et patrum omni calculo Christi vicarium designatum significatur; unde tam incredibili gaudio affectus sum ut pro rorsus dubitarim cui potissimum gratulari debeam, Beatitudini V. cui tantus pontificatus (ut audio et quod optabam) nec petendi nec cogitandi contigerit, an pontificatui ipsi ac summo orbis ecclesiastico magistratu qui nunc tandem splendidior magnificentiorque videbitur, postquam tali viro delatus est, qui suis virtutibus et ornamentis sit dignitati ipsi quam suscepit plurimum maiestatis allaturus, an potius christiane reipublice que talem sit pontificem habitura qui clavo fluctuantis apostolice cymbe assidens nauclerus, ab impingentibus in eam motibus hinc sanguinarius Thurcarum armis, illinc heresiarcarum tempestibus ac impetuosis procellis, Deo concedente, fortiter ac strenue ipsam ab omni iniuria vindicare, eandemque prudenter moderari regereque valeat. Proinde o diem letum christiano orbi candidissimo notandum calculo, et mihi precipe pro incredibili mea in S. V. summa semper observantia nec unico margarito signandum. Itaque in primis B. V. ut pontificatus iste ipsi sempiterni laudi sit reipublice perpetuo faustus et felix exopto, eandemque B. V. uti verum Christi Servatoris nostri in terris Vicarium ac indubitatum Petri successorem Romaneque et universalis ecclesie pastorem atque pontificem reverenter saluto atque adoro, proque debita ac filiali obedientia mea, quantum per absentiam licet S^{uo} pedes devotissime exosculor, oroque ut me olim clientulum suum et addictissimum servulum et nunc S. V. obedientissimum filium ecclesias meas omnes, ac denique universam meam familiam sub ipsis umbram utpote plentissimus et clementissimus Pater clementer paterneque fovendum tuendumque suspicere complectique dignetur. Et bene et feliciter valeat B. V. quam Deus omnipotens ad orbis tranquillitatem et fidei sue exaltationem christiane reipublice gloriam perpetuum servet incolumem.

Datum Hallis die IX Decembbris MDXXIII.

135.
Ferdinandus Arch. Austriae Clementi VII.

(Epistola Principum. I. 7.)

(17. Decembbris 1523.)

Commisi nobili fideli nobis dilecto Don Petro de Corduba Comiti Caprae militi ordinis sancti Jacobi consiliario nostro et supremo scutifero, ut post gratulationem nomine meo factam et paratissimam obsequiorum meorum tanquam obedientissimi filii sui exhibitionem, nonnulla S^u vestrae declarat quae concernunt necessitates meas et damna quorum partem iam per perfidos hostes Turcos accepi, et certa etiam maiora manent non solum ab eis, sed etiam domesticis inimicis qui Daemonis instinctu Evangelicam charitatem praetexentes ira intus et odio stimulati, gregem Christi in hac natione nova doctrina imbunt, sanctissimi Pontificis nomen proscindentes et quotquot absque delectu etiam qui ab ecclesiasticis ritibus et sacramentis adhuc stant nihilpendentes. Praeterea certas mihi factas gratias et paternas ab ista Sede provisiones exponet, quas non solum a Beatitudine vestra ratas et gratas, verum etiam, ut est beneficentissima, ampliores locupletioresque speraverim me impetraturam, maxime quod ego dies noctesque meditor et cogitem de modis quibus adversus Turcum hostem communem christiana fidei et sectatores nimis alte iactorum zizaniae germinum me obliuere possim, sicut latius ex praefato oratore meo haec omnia et quae ex illis dependent, intelligit. Rogans omni filiali studio paternam clementiam vestram ut non modo ipsi referenti aures suas prebere velit, sed etiam cordi, et ea fide percipere ut ipse sentiam et opem et consolationem B^{is} Vrae. Nam eo res redit ut meis viribus longe impar sim ut vel alteri hostium me opponam. Et tamen decimus, ut aiunt, conatus tentandus est, quem alacri affectu intrepidoque et infracto animo ipse ego experior dum mihi vires aliunde supeditatae fuerint, quas ut confidenter requiro, ita propter comunem necessitatem, neque enim soli mihi seram et metam, me spero reportaturum a Beatitudine Vestra. In qua mihi adhuc una salutis spes manet, cuius effectu ut dignissimus faciat Christus, sine cuius favore quidquid mortales agunt, fumus est

et umbra. Hunc interim ego iugibus precibus pulsabo, ut tandem aperiat, misereque afflictam christianitatem respiciat et sanctissimum pastorem aequaque vigilantem quam diutissime conservet. Datum Nuerembergæ die XVI Mensis Decembris MDXXIII.

136.

Clemens VII. Marchioni Brandenburgensi.

(Brevia Clementis VII. Ann. 1523. fol. 129, anno I. ep. 68.)

(24. Decembris 1523.)

Dilecte fili etc. Auditio per nos nuper Nobilissimum Germanorum Principum Conventum Norimbergæ habendum, laeti id, ac multo laetius accepimus Nobilitatem tuam eo conventum esse. Ubi enim tot Orthodoxi Principes in Domino congregentur, tuque in primis accedas, sperandum est ibi de universalis fidei christiana commodo et salute, aut potius de tot malorum remediis tractandum ac providendum esse. Ea de causa ne nos pro nostro pastorali officio tam ornato conventui deessemus, statimus, de venerabili fratum nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio, Nuncium istuc Apostolicum apud istam inclytam nobis semper dilectam Nationem postea semper remansurum, mittere; qui dum se expedit, atque accingit, iussimus interea dilectum filium Hieronymum Rorarium familiarem, et camerarium nostrum exhibetorem praesentium eo praecurrere. Cui quidem in mandatis dedimus, ut Nobilitatem tuam, quam in minoribus constituti peculiariter dileximus, sumusque deinceps paterne dilecturi, aдеat, nostramque ei ad commune bonum propensam voluntatem exponat, plenius ab illo, qui subsequetur explicandam. Nos autem Nobilitatem tuam pro tuo officio, quem sacri Imperii Romanae Ecclesiae advocati membrum, atque Elector his paterno hortamur, et ex animo requirimus, ut ad dignitatem Apostolicae Sedis, imo salutem et tranquillitatem totius Christianae Reipublicae, sanctamque fidem tuendam incumbas, sicuti tui maiores, quorum gloriam in ceteris auxisti, non minuisti, incubuerunt, et te incubiturum confidimus. Haec autem Hieronimus ipse pluri-

bus verbis explicabit, cui super his cupimus a Nobilitate tua fidem adhiberi.

Datum etc. 24. Decembris 1523 anno primo.
Simile duobus Nobilibus in albis, omisso electore.
Simile Duci Saxoniae.

137.

Clemens VII. Episcopis theutonicis.

(Epist. Clem. VII. ann. 1523. A. I. N. 69 fol. 131.)

(24. Decembris 1523.)

Venerabilis frater etc. Cum de Venerabili fratrum nostrorum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium consilio Nuncium Apostolicum in Germaniam presertimque ad conventum Norimbergensem propedium missuri, interim dilectum filium Hieronymum Rorarium familiarem, et camerarium nostrum praesentium exhibetorem ad dictum conventum praemittamus, has ad fraternitatem tuam scribendas duximus, tanquam eam, in cuius pietate erga Deum, benevolentia in nos, atque observantia erga hanc sanctam Sедem multum spei reponimus; horantes illam, ut ipsum Hieronimum nostro intuitu dirigere, et fovere velit, ubicunque esse opportunum viderit, immo ut ulterius, sicut eam hactenus fecimus, ad decorum Dei, et Sueae Sanctae Ecclesiae fideique orthodoxae conservationem pro officio boni pastoris invigilet, ut ab ipso Deo praemium et a nobis atque hac Sancta Sede commendationem, et insuper quam poterimus retributionem reportare possit, quamadmodum haec latius idem Hieronimus nostro nomine fraternitati tuae explicabit, cui super his fidem adhiberi cupimus.

Dat. 24. Decembris 1523 anno primo.
Simile Episcopo Brambergensi; Episcopo etc.

138.

Clemens VII. el. Gurgensi Cons. Archiducis (Hier. Balbo.)

(Clem. VII. Papa. L. I. ep. 70 fol. 132.)

(24. Decembris 1523.)

Dilecti fili etc. Quum Germanorum Principum conventum Norimbergae habendum esse nuper accepissemus, statuimus de venerabili fratrum nostrorum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium consilio Nuncium Apostolicum eo destinare ne tanto ac tam ornato conventui, his praesertim nostri Pontificatus initiosis deessemus. Cui tamen Nuncio non tam festine propranti interim Hieronymum Rorarium familiarem et Camerarium nostrum, qui has reddet, precurrere iussimus, hunc autem et illum alium subsecutur tuis ambos consilii dirigi et tui inclyti Archiducis favore in omnibus niti, si quid incidet. Quorum quidem benevolentiam in Nos, atque in hanc sanctam Sedem observantiam multis in rebus habemus perspectam, illum facturum, et te curaturum pro vestra consuetudine non ambigimus. Nos vero tu pro ingentibus meritis tuis, non minus in ornanda tua pietate, quam elicienda paratos invenies; quaemadmodum haec pluribus verbis dicet idem Hieronymus, cui super his cupimus fidem a te adhiberi.

Dat. etc. 24 Decembris 1523 Anno primo.

139.

Clemens VII. Archiduci Austriae.

(Clem. V. Epist. Lib. I. ep. 71 fol. 133.)

(24. Decembris 1523.)

Dilecte fili etc. Post eas litteras, quas ad tuas responderamus, tuamque in nos pietatem commendaveramus, auditum a nobis est, quam celebris Germanorum Principum Conventus Norimbergae indictus sit, eo et Nobilitatem tuam conventuram. Quod quidem nobis fuit valde iucundum intelligere. Nam, te praesente, et ut par est, praesidente, non dubitamus decori, et commodo huius Sanctae Sedis immo totius Christianae Rei-

publicae, cui studemus, consultum iri, quum habeas in hoc laudis genere non solum maiores tuos sed te ipsum, quem imiteris. Nos vero tam pro Nostra erga Nobilitatem tuam, totamque Germanicam Nationem paterna et peculiari benevolentia, quam pro eo studio, quo in universale bonum incumbimus, tali ac tanto conventui deesse, aut abesse nolumus. Itaque istuc Nuncium Apostolicum de Venerabili fratum nostrorum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium consilio, propediem missuri; interim dilectum filium Hieronymum Rorarium familiarem, et Camerarium nostrum, qui has reddet, mitimus, quasi illius alterius praecursorem. Quem quidem ad Nobilitatem tuam, et egregia in Deum pietate, et erga hanc Sanctam Sedem observantia semper spectatam in primis dirigimus, et illum alterum mox dirigemus, ut ambo Nobilitatis tuae consilii dirigantur, et auxilii iuuentur. Nos etsi supervacaneo, tamen nobis incumbenti officio, Nobilitatem tuam hortamur, ut Christianae fidei, et Apostolicae dignitati pristinum amorem, ac devotionem conservet. Sic a Deo non conservabitur solum dignitas tua, sed augebitur, sicut fore speramus, et ut fiat, Deum oramus. Quemadmodum haec pluribus verbis dicet idem Hieronymus, cui a Nobilitate tua super his cupimus fidem adhiberi.

Dat Romae etc. XXIV. Decembris 1523 anno primo.

140.

Clemens VII. Archiep. Treverensi electori Imperii.

(Clem. VII. Epist. L. I. ep. 72 fol. 134.)

(24. Decembris 1523.)

Venerabilis frater etc. Quum nuper audiremus convenitum Principum Norimbergae habendum esse, quo et fraternitas tua proficiscatur, Nos quemadmodum de tua inibi futura praesentia gratulati nobis fuimus, ita has Nostras fraternitatibus praecipus scribendas duximus. Quibus sane primo nostram voluntatem in fraternitate tua tam de nobis et sancta fide benemerita, semper ornanda pronam et facilem tibi offerimus. Deinde etsi non pro necessitate, tamen pro officio nostro te hortamur, ut te ipsum deinceps imiteris, quo amplius optare

non possumus. Quum autem de Venerabili fratum nostrorum: Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium consilio Nuncium Apostolicum non minus ad totam istam nationem nobis valde, ac semper dilectam, quam ad istum ornatissimum conventum missuri propediem, interim dilectum filium Hieronymum Rorarium familiarem, et Camerarium nostrum istuc mittamus, iusserimusque eum adire atque alloqui fraternitatem tuam, et eius consilii inniti, gratum nobis illa faciet, si suam in Sedem Apostolicam pietatem, ac pristinam erga nos benevolentiam hac quoque in re ostenderit, ipsum Hieronymum, siquid ad Nos spectans acciderit, benigne fovendo et pie dirigendo. Quemadmodum ipso pluribus haec verbis dicit super quibus ei cupimus fidem per fraternitatem tuam adhiberi.

Dat. Romae etc. XXIV. Decembris 1523. Anno primo.
Simile Archiepiscopo Coloniensi.

Simile Comiti Palatino, et Lantgravio Assiae, mutato
frater in Nobilis.

141.

Joannes Hanerus Clementi VII.

(*Epist. Principum II. 130.*)

(5. Januarii 1524.)

Conflictatur iam nunc Germania nostra sex perpetuis annis super Christo, super Evangelio, et quanto facit hoc anxius eo minus mihi et Christi et Evangelii habere videtur. Caussa est quod per invidiām, ut Apostolus ait, et contentōnē res agitur, non vere huic morbo cum iam diu circūspicit et differendo crevit et quorundam item morosiore opere etiamnum peius habere cepit; verum ne res tandem in ingens christianaē reipublicae discriminē abeat, maturanda consilia puto et super opportuno remedio cogitandum, idque postpositis etiam reliquis omnibus tum curis tum negotiis. Nam non tantum christiano orbī, mea sententia, ex Turca periculi imminet, quantum ex hac una impietatis factione; cantilena enim vulgo canitur, non tam novarum rerum quam libertatis cupido, accendunt et principum quorundam studia, quod vel nominis inde perpetuitatem vindicare sibi cupiunt, aut certe se ultum iri adversus eos quos implacabili odio prosequuntur.

Civitates quoque huic negotio minime desunt, quod se hac potissimum via a ceteris quoque regum ac Imperatorum oneribus excutere sperant; super hōc commune in ecclesiasticos odium est. Sunt et alia quae causam hanc certe non modo adiuvant sed et vehementer irritant, quibus omnibus una tandem opera succrescendi erit et minime quiescendi, verum quam primum nato iam dudum incendio ac alito obviandum, idque non nisi commodo remedio ac valente restinguere ne item posteriora illius fierent peiora prioribus. Super quo quid mihi conducere visum, non abs re fore putavi T. S. commonere.

Principio cum nulla nisi Verbi causa agatur, nihil etiam nisi verbum sit Dei apud nos audiatur: respiciendum super spiritualibus armis est et potentibus ex Deo adversus omnem munitionem, quibus non solum impiorum consilia demoliri oportet, sed et omnis ilorum celitudo deprimentia est quae se extollit adversus cognitionem Dei, per quae etiam cogitationes multorum captivandae sunt ut obedient Christo. Haec autem arma Dei sunt balteus veritatis, thorax iustitiae, calcus evangelii, scutum fidei, galea salutis et gladius spiritus qui est Verbum Dei. Quod si vel carnis impietas aut diaboli forte assultus his cedere non vellet, tunc in promptu sit nobis vindicta, adversus omnem inobedientiam. Haec ideo Sa. T. commonere velim quod non suadeam quippiam per potentiam agi, qui si ita conduce videtur etiam sponte aliquid de eo remittere, ceterum causam virtute Verbi ex vero agendum, dissimulato interim quidquid ipsam exasperare possit; nam sic captivari puto abductas conscientias, si Christi causam agi viderint non nostram, et proculdubio nostram nobis manebit gloriam, modo Christi gloriae sincere studeamus. Res ergo verbo agenda est et veritate, tyrannide nulla, nulla violentia, nisi sicubi verbi per quos veritas fuerit spreta; at interim multorum abductorum fratrum habenda est ratio ut redimantur. Utendum ergo de viris theodidactis et afflatiis, quibus scilicet et Verbi iudicium est et spiritus unctio; hī enim tantum spiritualium armorum periti, gladium spiritus qui est verbum Dei utraque manu versare possunt; in quibus certa prima post Deum spes est. Deinde convenitus ille Principum Nurebergae minime negligendus, sed mittendus vir gravis et eruditus, gnarus verbi et cui non desit quoque spiritus iudicium. Post Carolus ac ceteri reges et principes non

modo demerendi sed et verbo erudiendi sunt atque eciam, si ita opus sit, armis spiritualibus expugnandi; Episcopi sui officii commonendi, civitates in officio continendae, gymnasia adhortanda, monachi excitandi, docti ubique spe et pollicitatione aliciendi. In quibus certe non minimum pondus, mea opinione, situm est. Perpurganda quoque ruderia Curiae, curtisanorum scilicet fex, bonique tantummodo ac docti, in quibus semper presidium in promptu est, provehendi; id quod certe T. S. erit in primis curare; atque ut idem fiat a Patribus ab Episcopis tua auctoritate intercedere. Nam si horum haec tenus maior fuisset habita ratio, certe non tam pessime hodie Ecclesiae negotium audiret. Postremo Germaniae nostrae gravamina relaxanda erunt, ita enim non paucorum animos T. sibi S. demerebitur. Novissime vero omnis Ecclesiae facies, quae certe non una parte deturpata est, reformanda erit. Haec si T. S. promiserit prestiteritque dubium mihi non erit presentem posse tempestatem sedari. Suadeo tamen interea et in Urbe et in Orbe ac passim per singula monasteria crebras preccaciones fieri, indici ieiunia, Deum communibus votis ac lacrymis exorare ut nos ab hac temporum malitia liberet, et procul dubio nos non deseret, sed et sponsae Sanctae Ecclesiae exoptatam donabit pacem. Unum superest quod his turbis sedandas aliquid, ni fallor, emolumenti adferet. Hoc est si caveant principes caveant et civitates, nulla clancularia fieri conventicula, nullas conspirationes; res enim magis factione quam pro veritate agitur; deinde sediciose ut in publicum declamationes prohibeantur simul et qui famosos libellos vel edunt vel excudunt aut etiam divendunt ut puniantur; deligantur quoque qui perquirendis illis presint simul et concionantes observent. Episcopi etiam auscultatores decernant qui horum dogmata diuident.

Haec pro mea temeritate, Beatissime Pater, pluribus forte quam opus erat, T. S. commonere volui, non quod dubitem adesse tibi qui S. T. similia et saniora suggerant, sed quia me offici quoque mei rationem habere oportuit; nam ubi commune periculum imminet, ibi certe in publicum consultandi omnibus aequa facultas est. Vellem ego hunc animum meum in litteris esse, ut scilicet non consiliis modo sed re quoque et opera turbatam Ecclesiae pacem vindicarent; verum mutescut gymnasia, dormiunt monachi et pauci admodum sunt qui se

nimirum opponunt pro Israel; quod si quis forte etiam est qui velut alter David adversus Goliath illum congrederetur, tamen tam presentia pericula sunt, tam certa infamia ut et audentem deterrere possint, ac iam plane ausum pedem etiam referre cogere. Ita solis conviciis, nullis rationibus aut argumentis res agitur. Hec T. S. labori mercedem proponere debet et puto progressuros multos qui se sic domi in angulis continent. Ego certe, ut nihil ambio, ita me sporte mea atque adeo rerum, famae ac capitris mei periculo, me inquam sum, illis obiecturus, non ob aliud certe nisi quod Christi synceram cognitionem, quod Evangelicae veritatis sanissimam doctrinam ab his corruptoribus assertam esse volo. Christus, oro, quod in me cepit confirmet in finem. Spectatorem me haec tenus causae prebui, magis quam actorem; quo factum ut huius mihi partes haec non vendicaverim; verum cum res semper evadat in peius et non sit superbiae modus ullus, testabor et ego iam tandem operam meam mundo. Ubi cumque autem hi mihi cognitis casuri sunt, certus sum vota mea sanctissima esse. Sunt mihi sub incude libelli quidam et meditor simul in dies alias qui, si quandoque prodierint, puto non nihil virium dececessurum adversariis. Reliquum est quod S. T. etiam atque summis adeo votis exoro ut Erasmus Roterodamum ac Eduardum Letum viros certe nostra aetate et eloquentissimos et doctissimos, quibuscumque officiis S. T. demereatur atque etiam in hanc arenam ingenti pollicitatione pertrahat. Nam maxima pars nostrae Germaniae Erasmi tantum sententiam sequitur, sola eruditio ac litterarum opinione ducta etiam si per se pauci rem discusserint, quamquam etiam et his viris ingens iudicium sit unde facile speratur non tantum multos persuasuros hos sed et causam ab adversariis evicturos. Horum iam tandem monitor, post crebra eruditissimi Fabri nostri similia consilia T. S. accedere volui, ac jam postremo orare si qua vetusta forent sanctorum commentaria, maxime Dionysii Alexandrini quae vel pontificalia tua vel avita vel paterna bibliotheca haberet vel certe quae aliunde conqueri possent, in hoc non modicam S. T. operam collocet et ut in aliquot exemplaria excudantur, curet; non nihil enim subsidiorum hinc paremus quae, esto frigida per se videatur, adversarii tamen si illius verbi robur accesserit, virium hinc certe plus pars nostra accipiet. Vale, pater Beatissime ac quicquid id est officii boni consule,

ac rem Christi et Ecclesiae grataanter age. E Norimberga,
Nonis Januarii XXIV.

Joannes Hanerus.

142.
Arch. Mogunt. Clementi VII.
(Epist. Principum II. fol. 136.)
(14. Januar. 1524.)

Sanctissime ac Prestantissime in Christo Pater et domine
domine colendissime Obedientiam debitam et devota semper
oscula beatorum. — Divina providentia ad Apostolicae digni-
tatis culmen beatitudo Vestra erecta, mox in limine Pontificatus
sui, assumpti nominis, clementiam ac benignitatem erga
me creaturam suam paternis lictoris singulari amore preditis
non solum declarare verum etiam gratulationem ipsam meam
(quam pro summa benivolentia olim inter nos constituta et
debita modo ac filiali observantia et servitute mea pridem
per litteras feci) prevente studuit, de qua re beatitudini vestrae
gratias habeo immensas, eidemque de divina assumptione sua
rursus iterum atque iterum gratulor, precorque ut toelix
fausta longeva sit atque perpetua. Quin quidem nihil mihi
accidere potuisse letius expectavi aut certe iucundius quam
cum Beatitudinem Vestram Romanum Pontificem declaratum
electaque cognovissem, quod sedulo etiam priusquam fieret
fore, mea mihi mens prenunciare presagireque videbatur, talem
quippe tantumque pontificem infesta ac calamitosa hec Chri-
stianae fidei tempora desiderabant expostulabantque, qui vir-
tute prudencia ac constantissima erga sanctam fidem pietate,
lutheranam labem ex Ecclesia Dei et Romano Imperio tolle-
ret aboleret eliminaret, unde Consilio occulto Dei iudico San-
ctitatem Vestram ad rerum fastigium vocatam, ut ipsa quod
fe: re: Leonem Decimum predecessorem Sanctitatis Vestrae
ac secundum carnem patruelam pie ac sancte ceptum est,
strenue ac feliciter ad Dei gloriam perficiat, et ad effectum
perducat. Polliceor ego pro pietate quam Deo optimo, et
observantia quam Sanctissime Apostolicae Sedi debo, me
una cum fratre meo et ceteris amicis meis Romani Imperii

principibus pro virili mea summo studio conabor, ut tandem
hec lues toto pellatur ab orbe. Coeterum ad hoc negotium Cae-
sarialis et Catholice Majestatis auctoritas propemodum necessaria
est, quam Sanctitas Vestra sedulo monere hortari impellere
animareque ad hanc tam sanctam rem non desistat, ut Imper-
atoria munere in turbandis opprimendisque novitatum auto-
ribus defungat, qui me sibi potissimum scopum habent exer-
cende malitie, non aliunde inducti quam invidia cupiditateque
habendi ea que Archiepiscopus Magdeburgensis possideo, qua
diocesis illis vicinior sum; quorum ut improbos conatus prudenti
consilio vincerem Reverendum ac Illustrissimum Dominum
Joannem Albertum Patruelam meum in coadiutorem in Ecclesia
Magdeburgensi assumpsi ne sub mortis mee tempus (quod
avide expectant) invadente occupandeque Diocesis Magdebur-
gensis occasio ipsis tum relicta dataque videretur. Coadiutoriam
illam ut per litteras eiusdem patruelis mei certior sum factus
in primo ipsis Consistorio gratiose et clementer admisit et
confirmavit quo non tam ipsum patruelam meum, quam me
ipsum ac Ecclesiam potissimum summo beneficio affectam exi-
stimo, novique beneficii accessionis, me eidem Sanctitati Vestrae
magis obnoxium agnosco. Coeterum, oro, beatitudo vestra in
compositionibus ac annatarum solutionum et aliis ita benigne
patruelam meum solita pietate tractare dignetur, ut intelligat
commendationem hanc meam non parum utilitatis sibi attulisse.
Feliciter ac diutissime valeat S. V. ad Christiani orbis tran-
quillitatem cuius Sanctissimus pedibus me Ecclesiastique meas
omnes humillime commando.

Hallis die XIV Januarii Anno MDXXIV.

E. B. Vre.

Humillima Creatura
Albertus Card. Moguntinus.

143.
Clemens VII. Marchioni Badensi.

(Br. ad princ. 180.)
(17. Januar. 1524.)

Dilecte fili, salutem etc. Cum pro nostro officio, proque
ea benevolentia, qua istam fortissimam Nationem semper in
minoribus prosecuti sumus, et nunc paterne prosecuirum, di-

lectum filium nostrum Cardinalem Campegiū, hujus Sanctae Sedis, et nostrum de Latere Legatum non sine Caesareae Majestatis voluntate istuc mittendum decreverimus, pro communibus totius Reipublicae Christianae commodis, Nobilitatem tuam hortamus in Domino, et paterne requirimus, ut pro tuo Principis Imperii officio, et solita erga Deum pietate, proque eiusdem, et tuo honore, ad Conventum Norimbergae indictum, si profectus non es, proficisci, ac nostro Legato, praesertim ea dignitate hujusmodi, et pro tam necessaria causa ad vos venienti, non modo tutum iter, transitumque, et moram, sed benignam exceptionem, tam in Conventu ipso, quam ubique procurare; eique omni ope, et opera adesse velis. Quod Nobilitati tuae honorificum, et congruum, nobis vero supra quam dici possit, erit gratum. Dat. Romae etc. die XVII. Januarii 1524. Anno p^o.

Simile Ho^{ll} in Albis. — Simile Epo. in Albis. — Simile Enrico.

Duci Brunsuicen.

Simile Henrico Duci Busuicen.

Simile Hernesto Epo. Patavien.

144.

Card. Arch. Moguntinus Clementi VII.

(Arm. XI, caps. XII, N. 20.)

(20. Februario 1524.)

Beatissime et clementissime in Christo pater et Domine, Domine mi unice colendissime. Post humilem commendationem pedum oscula beatorum. Vestrae Beatitudinis litteras in forma Brevis debita cum reverentia accepi, ex quibus intellexi vestram Sanctitatem decreuisse Reverendissimum in Christo patrem et Dominum Laurentium tituli S. Anastasiae presbyterum cardinalem Campeium Dominum amicum et fratrem meum charissimum loco Nuntii Apostolici Legatum de latere ad principum Imperii Conventum Nurembergam mittendum, qui temporum istorum periculis provideat haereticorumque audatiam Vestrae Beatitudinis nomine componat. Hunc ut commendatum suscipiam paterne me hortatur. Hoc sane Beatitudinis Vestrae prudentissimum consilium quo rebus Ecclesiae non mediocriter

nunc laborantibus, paterne prospicere conatur, non vulgari me affecit gaudio. Ego siquidem qui V. B. et Sanctae Ecclesiae Romanae me omnia debere agnosco, omne studium, labores, voluntates, denique me ipsum totum ad hoc sanctum institutum Vestrae Beatitudini polliceor, atque pro servanda incolmitate et honore illius fideliter prestabo. Quum autem ego iam aliquandiu gravi corporis et adversa valetudine laboravi adeo quod etiam in periculo mortis fuerim, Dei tamen optimi maximi favore aliquantis per Sanitati restitutos, ita tamen quod absque summo periculo me laboribus itinerum nunc submittere non possum, quare huic principum conventui intervenire inevitabili quadam necessitate invitus detineor; attamen quod mei munieris erit ego per oratores ac nuncios meos quos nunc meo nomine ad hunc conventum delegaverim, pro honore V. Beatitudinis ac Legati illius apud alios principes fideliter agam, ut ille dignis suscipiat honoribus, benigneque tractetur, negotiumque hoc sanctum favorabiliter promoveatur, quem ego iam pridem et novi et cum propter communes honores, tum propter eximias illius virtutes ac eruditioem ex animo summis prosequor favoribus. Quare Vestra Sanctitas sibi de me certo persuadeat quod hac in re quacunque alia quae ad V. Beatitudinis ac Sanctae Sedis Apostolicae honorem et utilitatem spectare poterit, ea fideliter agam quae obedientissimus filius et agere et prestatre vel possit vel debeat. Cui me humiliter commando. Datum Hallis ex Arce divi Mauricii, die Sabathi vicesima mensis Februarie, anno Domini MDXXIV.

145.

Clemens VII. Cardinali Salzburgensi.

(Brev. I. 193. fol. 466.)

(25. Febr. 1524.)

Dilecte fili, salutem etc. Quamvis Circumspectio tua, ut accipimus, ad Nos et Romanam Curiam, ut par est, se transference, et in ea residere desideraret; attamen subpululante, et latius in dies serpente in partibus Germaniae perniciosa Lutherana haeresi, ut ad praesens istic permaneat magis expediens fore censemus. Siquidem consideramus, quod in his,

quae nostrum, et Apostolicae Sedis honorem, atque Ecclesiasticam libertatem, ipsiusque Lutherane haeresis extinctionem concernunt, utilior istic, quam hic esse poteris. Quocirca hac, et aliis rationabilibus causis nos ad id moventibus, inducti; motu proprio, et ex certa nostra scientia, eidem Circumspectioni tuae, ut nunc, et deinceps, quoad vixeris, in dictis Germaniae partibus, et alias ubicumque tibi expediens videbitur, et placuerit, licentiam manendi, ac ut ad Nos, et dictam Romanam Curiam, donec aliud tibi mandaverimus, etiam Sede Apostolica vacante, accedere, et in ea residere nequaquam tenearis, nec ad id a quoquam cogi, aut compelli quoquomodo possis, Auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus, et indulgemus. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Dat. Romae Die XXV Februarii 1524. Anno primo.

Quadruplicatum.

146.

Clemens VII. Erasmo Rotterdamo.

(Echii, Erasmi etc. Epistolas. fol. 251)

(3. Aprilis 1524.)

Ex litteris tuis et ex eo libro quem ad nos in Apostolorum Acta conscriptum misisti, facile perspeximus tuam erga nos observantiam coniunctam pari benevolentia, spemque magnam caepimus, Te quem Deus omnipotens doctrinae ornamenti insignem esse voluissest, pro eiusdem Dei causa arma sumpturum, quae essent tuo tanto ingenio et ei pietati quam profiteris, consentanea. Sic enim etiam ad nos multis ex locis afferebatur tibi ita agere in animo esse; iamque susceptum vel potius institutum quoddam opus quo multorum prave sentientium erroribus patefaciendis tuae scientiae lumen accederet, Quod nobis fuit auditu iucundissimum; magni enim semper fecimus litteras et doctrinam tuam; inque hac sententia et nostro paterno animo erga te, sive in hanc urbem te contuleris, sive constiteris alibi uspiam, ubicumque certe fueris, nos intelliges manere constantes. Itaque et quod ad te obtrectationibus liberandum attinet, interposuimus auctoritatem nostram, et quoniam non est nostri neque iudicii neque animi tuam

virtutem et eam quam in nos demonstras huius egregii voluntatis dicatione optimam voluntatem irremuneratam relinquere, mandavimus dilecto filio Laurentio tituli Sanctae Anastasiae presbytero cardinali Campiego nostro et Sedis Apostolicae de latere legato, ut is tibi nostro nomine nunc quidem interim quoddam munusculum deferret, dum honesta nobis occasione oblata, aliquo modo dignitati tuae consulatur. Quod ut promptius et maiore etiam tuo merito facere debeamus, tuum erit in Dei gratiam ac nostram et levamentum laboris nostri eos qui a sensu verae pietatis aversi sunt corrigere, nobiscum una et docendo et monendo et scribendo, ut et nos benevolentia tua et christiana res doctrina eruditioneque perfrui possit. Dat. Romae III. Aprilis MDXXIV.

147.

Clemens VII. Luemburgensisbus.

(Clem. VII. Brev. anno I. ep. 276. fol. 687.)

(8. Aprilis 1524.)

Dilecti filii sulutem etc. Ex dilecto filio magistro Joanne Corysio civi vestro notario et familiari nostro, cuius opera assidue uitimur et fide iuvamur, relatu, pietas ad nos vestra perlata est, digna quidem illa vobis vestrisque olim maioribus, sed hoc tempore vehementer necessaria ac nobis valde incunda et grata. Siquidem quum aliqui istic lutheranam haeresim inducere, palamque praedicare velle conarentur, non vobis cogentium iura, non suadentium auctoritatem pios animos a verae cultu fidei avertere potuisse; sed Deum, Deique fidem in auribus ac mentibus vestris vos illibatam custodisse. Benedicat vos ipse Deus, filii dilecti, cui honorem reddidistis eiusque Vineam a circumstantibus venenis illaesam in vobis servantis, ne per vestra septa cum vestrarum animarum pernicie ingredierentur. Non fuisset hoc vestrae gloriae vestrorumque maiorum laudi compar, olim vos sanctam fidem in aliena et longinqua terra tutatos, nunc in vestra oppugnari atque infici permisisse; regenerasti igitur in maiores vestros avitam eorum fortitudinem et pietatem. Nam sicut illi olim hostes fidei contuderunt foris, ita vos eos domi repressistis. Quod sane

praclarum facinus vestrum in coelo ipsum iam emicat atque a Deo et Angelis laudatum, tamen nostra quoque commendatione libenter prosequimur et dignum omni laude ac benevolentia intima nostra iudicamus, hortantes vos per eundem Jesum qui mentem sanctam vobis intulit ad reliquam gloriam salutemque comparandam, ut Templum Dei quod in vobis est, in sinceritate eius fidei quam a patribus accepistis, custodiatis. Nam non longe futurum confidimus Dei misericordia interveniente, tum nostra quoque et Caesareae Maiestatis aliorumque orthodoxorum principum opera accidente, quin laeta istis ab haeresi fluctibus restituatur, eumque finem horum haereticorum videamus quem maiores nostri aliorum viderunt. In quo nos cum omni cura incumbimus et divina ope iuvari speramus. Datum Romae etc. die VIII. Aprilis 1524. Anno primo.

148.

Clemens VII. Campogio.

(Clem. VII. Brevia ad Principes per Sadoleto scripta fol. 16.)

(14. Aprilis 1524.)

Quod scribebat ad nos circa tua esse ex numero illorum principum quorum et nobilitas et virtus magni a nobis facienda est, qui optent cleri Germanias reformationem, multum per eam rem ad tollendas seditiones et tumultus schismaticorum profuturam arbitrantur, id nobis intelligere fuit iucundissimum. Quid enim aliud nos, posteaquam ad hoc pastorale officium divina bonitate vocati fuimus, aut cogitavimus aut optavimus quam in Ecclesia Dei corrigeremus quae depravata sunt et illam in antiquum splendorem purae et verae religionis revocare, cuius nostri desiderii Deum testem habemus et circa etiam tuam? Sed quominus statim ab initio in hanc rem et opus incumberemus aliae graviores et instantiores curae fuerunt impedimento, cum enim ad sedanda acerbissima bella quibus christianus orbis flagrat universus, cum ad imminentis et urgentis ferocissimi Turcae impetus evitando, cum ad eam, quae nobis et in amore et in opinione virtutis potissima, in Germaniam domesticis malis liberandam omnia studia et consilia nostra vix suffectura cerneremus, non duximus ad tantarum rerum onus hunc etiam laborem reformationis subito addendum esse, prae-

sertim cum hoc remedium ad aliquantum tempus differri posset; illa vero superiora nec spatum nec moram ullam paterentur. Quare si ab huiusmodi optimis principibus et ipse Germaniae conventus haec res abs te postulatur, non solum hanc eorum virtutem et dignissimam omni laudi voluntatem in Domino commendamus, sed gratum insuper habemus quod rei nobis admodum desideratae laborem sua diligentia nobis faciunt leviores. Sed illud est diligentissime animadvertisendum de quo tu nobis non ita plene aperteque scripsisti, num huic sancto operi omnes principes qui in conventu locum vocemque obtinunt tam temporales quam ecclesiastici consentiant; si enim unus est animus omnium et una ac consentiens in hoc ita fiet postulatio, ne punctum quidem temporis volumus a te rem differri, tibique et praesidendi in ipso conventu et quae in eo decreta ad communem reformationem morum cleri Germanie fecerint approbandi et confirmandi auctoritate nostra tenore praesentium amplam potestatem simul et facultatem concedimus; sin autem intelligas non re publice in discussionem adducta, ne qua contentio exorieretur, sed singulatim omnium voluntatibus perspectis, aliquam partem numerumque principum et eorum qui auctoritate pollut ab hac sententia remotum esse, pertimescendum tunc nobis graviter esset ne, dum veteres seditiones ex illa nobis dilectissima natione tollere et extirpare quereremus, novas insuper concitaremus, quod nobis magno dolori, ipsis Germanis gravi detimento esset, quae uno quidem plus multo quam vellemus dissensionis genere iamduum afficta est. Facit enim et amor perpetuus in illam nationem noster et ea spes quam habemus quod, illa inter se concordi vi placata, maximum auxilium ac praesidium toti christianitati debeat esse paratum, ut Germanias populorum commodis incommodisque non semel afficiamur ac nostris. Hanc rem ut exquiras diligenter ac percipias, adhibito consilio eorum quos et auctoritate et prudentia publicae saluti totius Germaniae favere intellexeris, circa tuae iniungimus rationibusque omnibus ultro et citro dictis, si tibi ita videatur ad nos referas; nos enim ad omnia honesta et salutaria consilia, voluntatem, manum accommodabimus et auctoritatem. Quod si, sine aliquo gravi motu, per generalem Germaniae conventum provideri huic reformationi non posse videris, poteris tu, si ita expediens fuerit, et per te et per eosdem opti-